La centenarul naşterii poetului Horia Stamatu. Ciudăţenii post-comuniste

Motto: *„Toate ieşirile sînt închise/ Nu aveţi pe unde fugi/ Strigă într-o zi îngerul morţii/ Pe un continent mai mult/ Mai puţin pământesc”* (H. Stamatu, *Memnon*, 1934)

***„Scriu ca să tac/ nu ştiu ce,/ dar pun pe foc/ tot ce e binezis/ ca să răzbun/ ce-am tăcut”* (H. Stamatu, *Descifrare,* 1989)**

Horia Stamatu (9 sept. 1912 – 7 iulie 1989) îi scria pe 16 ianuarie 1988 doctorului Alexandru Lungu că poezia lui San Juan de la Cruz este inimitabilă, în sensul precis că nu se poate scrie „în maniera” acestui sfânt care scrie o poezie sublimă izvorâtă din cea mai autentică trăire mistică. Traduse din una din inspiratele sale poezii (*Noche oscura*), versurile „mor pentru că nu mor” pot fi privite într-o dublă semnificaţie: rupte din contextul iniţial, ele ar avea darul de a trimite către credinţa (şi năzuinţa) creştină că pe Domnul nostru Iisus Hristos „îl vom vedea după moarte” (N. Mladin, *Asceza şi mistica paulină*, 1996, teză de doctorat susţinută la Bucureşti în 1946). În poezia misticului spaniol versurile citate sugerau însă dorul către unirea mistică prin chinul unui suflet care „trăieşte şi nu trăieşte” în el însuşi, orientat cum este dincolo de sine, înspre izvorul a tot ce-i viaţă, înspre Dumnezeu. *Romance 10* redă unirea mistică prin versurile: „Muream de Tine-n mine/ şi înviam în Tine, /Că amintirea Ta/ da viaţă şi-o lua” (San Juan de la Cruz, *Romance 10*, asupra Psalmului 136: *Super fulmina Babilonis*).

În traducerea lui Horia Stamatu un fragment mai întins din *Noche oscura* sună în felul următor: „...În mine nu mai trăiesc/ Şi fără Dumnezeu nici pot trăi/ iar fără El şi fără mine/ traiul acesta ce va mai fi?” (San Juan de la Cruz, *Noapte neguroasă*).

Există o poezie pe care Horia Stamatu (membru fondator al Centrului Românesc de cercetări) a compus-o după moartea soţiei Prinţului Nicolae cu sprijinul căruia a fost fondat la Paris Centrul Românesc de Cercetări (preşedinte fiind Mircea Eliade). Intitulată *Cântecul înecatului*, în ea se face referire la nemurirea sufletului omenesc folosind chiar sintagma „mor ca să nu mor”.

Desigur, din exprimarea ideii creştine că moartea nu reprezintă un sfârşit prin versurile „mor ca să nu mor” nu se poate concluziona decât cu mare superficialitate că Stamatu ar scrie „à la manière de San Juan de la Cruz” şi că *muero porque no muero* l-ar aminti nici mai mult, nici mai puţin, decât pe însuşi Platon cu „moartea faţă de lume” ca premisă pentru „deschiderea unei vieţi lăuntrice” (I.P. Culianu, *Câteva consideraţii pe marginea operei lui Horia Stamatu*).

O primă versiune a acestui articol fusese redactată în primăvara anului 1977, când după farmecele tânărului Culianu încă mai suspina muzicologul George Bălan, care, povesteşte Pleşu, avea o casă la Sinaia unde el însuşi, pe la 20 de ani, se întrecea cu Nene Culianu la traducerea din Rudolf Steiner (v. amintirile lui Andrei Pleşu din rev. „Obs. cult”, nr.87 din 23 oct. 2001 şi din vol. *Corespondenţă*, Polirom, 2004, p. 114, scrisoarea lui Culianu către Eliade din 21 iulie 1977, an în care comunistul Pleşu era bursier Humboldt în R.F.G).

Academicianului Mircea Eliade – a cărui operă ştiinţifică şi literară făcuse obiectul lucrărilor unui Colocviu în SUA, la Universitatea „Notre Dame” din Indiana, 12-14 aprilie 1978 (v. scrisoarea lui Eliade din 6 aprilie 1978 şi volumul cu lucrările colocviului *Imagination and Meaning: The Scholarly and Literary Work of Mircea Eliade*, New York, 1982) şi în vara aceluiaşi an în Franţa, la Castelul din Cerisy-la-Sale din Normandia, (v. scrisoarea lui Eliade din 10 august 1978) –, doctorandul Culianu i-a scris din Olanda pe 19. XI. 1978 că nu poate retrage articolul dat lui Sorin Alexandrescu despre poezia lui Stamatu (care „nu-i place”) invocând motivul că ar fi deja „în tipografie”... unde a tot fost... până în 1983 cînd a apărut în „International Journal of Roumanian”, 2/1980, pp.123-134).

Titus Bărbulescu evidenţiase în opera eseistică, poetică şi dramaturgică a lui Horia Stamatu „substratul” ei în care i-au părut amestecate mituri străvechi româneşti, hermeneutica populară sau savantă a acestora la care s-au adăugat implicit spiritul limbii româneşti şi nenorocul care-a însoţit istoria românilor cotropiţi mereu de alte neamuri (T. Bărbulescu, *Citind pe Horia Stamatu*, 1986). Dar la reuşita transpunerii în româneşte a poeziei mistice a Sfântului Ioan al Crucii trebuie să fi contribuit şi familiarizarea lui Horia Stamatu cu limbajul religios al *Psaltirii în versuri* publicată de Dosoftei în 1673. Iată şi versurile pe care le-a văzut „manieriste” (în stilul lui San Juan de la Cruz) proaspătul asistent de limba şi literatura română de la Groningen (cu contractul de muncă semnat pe 24 iunie 1977, v. rândurile lui Culianu către Pleşu din 21 iunie 1977, în „Obs. Cult.”, nr.87 din 23 oct. 2001): „Noapte s-a lăsat/ ziuă s-a făcut.../Greu mi-era la voi!/ mă trăgea un dor/ tot către-napoi/ Dar iată că zbor/ mă topesc şi pier/ apă fum eter/ mor ca să nu mor.” (H. Stamatu, *Cântecul înecatului*).

Dintr-o scrisoare trimisă de Stamatu în 1968, se poate vedea în ce măsură şi până la ce punct apropierea dintre poezia sa şi poezia mistică a spaniolului l-a măgulit. Într-adevăr, când exilatul Radu Enescu îi spusese că unii au asemănat *Noche oscura* cu poezia scrisă în amintirea Domniţei Ioana, Horia Stamatu a tras concluzia că a reuşit să dea versurilor sale o „expresie suavă, lucru în care San Juan de la Cruz este neîntrecut, pentru că nu există limbă de o mai paradisiacă suavitate”. Dar oricât de măgulitoare

ar fi apropierea dintre creaţia sa originală şi poezia misticului, ea pierde din vedere diferenţa temei celor două poezii: în *Noche oscura* este vizată unirea mistică în viaţă fiind, în poezia *Cântecul înecatului* poetul se referă la răposarea unui suflet şi această deosebire esenţială o pune în lumină Horia Stamatu pe 28 decembrie 1968 într-o epistolă către Paul Miron (v. *Corespondenta* publicată de Nicolae Florescu la Editura „Jurnalul literar” în 2007, p. 41-42; volumul cuprinde 44 de scrisori trimise de Horia Stamatu).

La două decenii distanţă, lui Alexandru Lungu traducătorul Horia Stamatu îi scrie că a fost foarte măgulit şi „aruncat într-o grea ispită: „să mă cred”. „Dacă traducerea e într-adevăr bună, aceasta se datorează marelui spirit care-a dat originalul. Pentru că marele spirite provoacă, «inspiră» /.../ Opera Sfântului, partea lirică, am tradus-o aproape toată. Aşa ceva dă enorme satisfacţii. Cum azi nu se mai poate scrie cum scriau San Juan sau Hölderlin, şi cum acest fel de a scrie este aproape de sublim, eu îmi vindec nostalgia traducându-i. (...) Nu ştiu dacă mă înşel sau nu, dar această scurtă poezie de patru strofe mi-apare de o intensitate şi concentrare încă mai mari ca *Noche oscura.* Iar ca «poezie de iubire» nu ştiu dacă are seamăn (...) Aceste trei poeme, *Noche oscura* , *Clama de amor viva* şi *Cantico spiritual*, sînt comentate cuvânt cu cuvânt de poet în trei tratate mistice (Horia Stamatu, 25 martie 1988).

Când Culianu a repus pe tapet ideea imitaţiei după Juan de la Cruz spre a-l „desfiinţa” pe Horia Stamatu într-o revistă „pentru export” scoasă la Amsterdam de nepotul lui Eliade, Stamatu (fără a bănui că dincolo de Cortina de fier verdictele lui George Călinescu aveau să treacă decenii în şir drept infailibile), îi scrie lui Mircea Eliade: „cum ţi-ar părea chiar dumitale, dacă despre literatura pe care ai scris-o, nu ar rămâne decât „judecata” lui Călinescu? Mie îmi face Culianu, cu ajutorul lui Sorin Alexandrescu, ceea ce ţi-a făcut dumitale Călinescu” (Horia Stamatu, 3 XI 1978, în *Mircea Eliade şi corespondenţii săi*, vol. IV, Ed. Criterion Publishing, Buc., 2006, p.396).

Pentru aşa-zisa „schimbare” adusă de post-comunism, de-a dreptul ciudată ne pare incredibila „dispariţie” a paginilor de corespondenţă în care Horia Stamatu comentează pe îndelete eronatele opinii emise de asistentul de română de la Groningen pe seama operei sale poetice. Scrisoarea pe care Stamatu i-o scrie pe această temă lui Eliade e de „negăsit” în niciunul din cele cinci-şase volume editate şi răseditate după 1990 în care s-a scos la vedere corespondenţa primită de Mircea Eliade. Se pare că respectiva epistolă a avut aceeaşi soartă – din motive desigur diferite – cu rândurile scrise de junele Andrei Pleşu lui Eliade în 1976 (Box 68, Folder 12) nepublicate nici după 1990.

Dar nu numai din corespondenţa lui Eliade lipseşte scrisoarea lui Stamatu comentând inepţiile unui fost comunist decis a-l „desfiinţa” pe unul dintre poeţii cei mai de seamă din exilul de după ocupaţia sovietică a ţării. Ea a fost făcută „dispărută” şi la publicarea în „România literară” nr.51-52 din 1999 şi nr. 10 din 15-21 martie 2000 a scrisorilor lui Horia Stamatu către Alexandru Lungu.

Asta ca să nu amintim de aceeaşi scrisoare primită de Virgil Ierunca, în urma căreia Ierunca, în 1978, într-o epistolă „rece” (apud. I.P. Culianu) l-a rugat insistent să renunţe la recenzia sa. Fiindcă prin articolul scris împotriva marelui poet Horia Stamatu, asistentul de la Catedra de Romanistică a Universităţii din Groningen n-ar fi făcut altceva decât să-şi deconspire adevăratele relaţii cu ţara comunistă din care pretindea că a „evadat” (auto-deconspirarea lui Culianu avea să fie remarcată şi de Marian Popa în monumentala sa *Istorie a literaturii române de azi pe mâine* (vol.II, Fundaţia Luceafărul, 2001, p.1173). Scriind despre poetul Horia Stamatu într-o enciclopedie de referinţă pentru spaţiul francofon, Virgil Ierunca subliniase apăsat că lirismul lui Horia Stamatu „revendică privilegiile cunoaşterii” (v. cap. *Litterature roumaine* în vol. II, *Histoire des Litteratures*, Encyclopedie de la Pleiade), cărţile sale de poeme fiind „iniţiatice”. În opinia lui Basarab Nicolescu, ele chiar posedă puterea de „transformare a celui ce pătrunde în universul lor poetic” (referitor la vol.: Horia Stamatu, *Imperiul,* 1981).

Ca nouă ciudăţenie post-comunistă ar mai fi de menţionat că odată cu publicarea într-un volum de recenzii a „consideraţiilor” apărute în revista scoasă de Sorin Alexandrescu în 1983 replica lui Stamatu a fost iarăşi „uitată”. Chiar la 20 de ani după căderea regimului totalitar! Într-adevăr, în cel de-al doilea volum I.P. Culianu, *Studii româneşti* (Ed. Polirom, 2009), consideraţiile lui Horia Stamatu privitoare la opiniile acestuia despre opera sa poetică n-au fost trecute la note, aşa cum s-ar fi cuvenit. În schimb, în volumul scos de Polirom apare foarte la vedere, citat de Culianu, unicul rând în care George Călinescu „îl pocise” pe tânărul Horia Stamatu premiat în 1934 de un juriu format din Mircea Vulcănescu, Tudor Vianu, Petru Comarnescu, Şerban Cioculescu etc., trecute sub tăcere fiind cele scrise despre poetul Horia Stamatu de către Bazil Munteanu, în *Panorama de la litterature roumaine contemporaine* (1938), de Eugen Lovinescu în *Istoria literaturii române*, 1900-1937, sau de către Vladimir Streinu în *Pagini de critică literară* (despre Horia Stamatu a se vedea şi Isabela Vasiliu-Scraba, *Contextualizări. Elemente pentru o topologie a prezentului*, Ed. Star Tipp, 2002, p.88-91).

Isabela VASILIU-SCRABA

http://isabelavs.go.ro